

HỘI KHAI-TRÍ TIỀN-ĐỨC

Ngày 5 tháng Hai năm 1919, "Khai-trí tiên-đức hội" - tên Pháp là *Association pour la Formation Intellectuelle et Morale des Annamites*, viết tắt là A.F.I.M.A - được phép thành lập ở Bắc-kỳ, trụ sở đặt tại Hà-Nội. Hội được sáng lập bởi những người tiếng tăm ở Bắc-kỳ, trong đó có những người thuộc về quan trường, nhà báo, doanh gia và công chức. Trong số những hội viên đầu tiên đồng thời kiêm cả Hội-đồng quản-trị tạm thời, có Tổng-đốc Hoàng Trọng Phu, Tổng-đốc Thân Trọng Huề, Tổng-đốc hưu-trí Đoàn Triễn, Tuần-phủ Trần Văn Thông, Án-sát Nghiêm Xuân Quảng; có người trong Hội-đồng Tư-vấn như Nghị-trưởng Hội Tư-vấn Bắc-kỳ Nguyễn Hữu Thu; những người làm nghề tự do và buôn bán như Bùi Đình Tá (quản-lý hội Đồng-Ích), Lê Văn Phúc (chủ nhà in), Phạm Quỳnh và Nguyễn Bá Trác (Nam-Phong Tạp-chí), công chức như Nguyễn Quý Toàn (giáo dục).

Hội Khai-trí Tiên-đức được thành lập với mục đích giúp mở mang trí thức cho dân chúng, giữ gìn đạo đức trong xã hội, truyền bá khoa học Tây phương, bảo tồn quốc túy, và bênh vực quyền lợi kinh tế cho người dân. Hội dự định dùng sách báo và diễn thuyết làm phương tiện truyền bá một "cách chánh đáng". Hội xác nhận rằng Hội không được vận động gì về chính trị hoặc về tôn giáo hay nói đúng hơn Hội chỉ được hoạt động trong phạm vi và chủ trương mà chính phủ bảo hộ cho phép.

Chánh Hội-chủ (Président) đầu tiên của Hội là Louis Marty, lúc ấy là quan Cai-trị. Sau khi qua giai đoạn thành lập, đến năm 1920 thì Chánh Hội-trưởng là Hoàng Trọng Phu. Louis Marty làm Danh-dự Hội-trưởng và đi họp rất đều đặn. Chính phủ bảo hộ muốn kiểm soát và theo dõi giới trí thức Việt-Nam qua Hội Khai-trí Tiên-đức, không muốn họ đi vào con đường bạo động như phong trào Duy-Tân với Đông-kinh Nghĩa-thục đầu thế kỷ thứ 20.

Sau khi thấy Pháp thắng Đức trong Đại-chiến 1914-1918 cùng với sự thất bại của những phong trào bạo động trong nước, giới trí thức cảm thấy không có lối thoát nào hơn là "học để cứu quốc".

Hoàng Trọng Phu, Tổng-đốc Hà-Đông, con trai của Kinh-lược Bắc-kỳ Hoàng Cao Khải, tin rằng vấn đề tiến hóa của xứ sở là một vấn đề thuộc về giáo dục: "Le problème de la modernisation de notre pays est purement éducatif". (*Nam-Phong* 1er Novembre 1934). Hoàng Trọng Phu thuộc về phái cựu học nhưng đã tự tìm hiểu về nước Pháp và nói tiếng Pháp rất rành rẽ. Được cử làm đại diện cho nước An-nam đi dự cuộc Đấu-xảo và đi thăm toàn thể nước Pháp năm 1900, ông chấp nhận rằng chỉ có một sự hợp tác thực sự giữa nước Pháp và Việt-Nam mới có thể đem lại cho xứ sở một địa vị xứng đáng ở Viễn-Đông.

Phạm Quỳnh là Tổng thư-ký của Hội Khai-trí Tiên-đức. Ông chủ trương phát triển giáo dục, không phải vì ông cho rằng chính trị không quan trọng cho sự tiến hóa của nước nhà, nhưng vì ông thấy rằng tình thế chưa cho phép một sự thay đổi về chính trị (*Nam-Phong* Février 1920, *Thơ cho người bạn*). Phạm Quỳnh quan tâm đến giáo dục vì ông hy vọng đến ngày mà tình hình chính trị thuận tiện, trình độ dân chúng sẽ đủ cao để có thể hiểu, bàn luận và thi hành những quyền lợi về chính trị. Phạm Quỳnh không phản đối bạo động nhưng ông cho rằng chưa đến lúc mà bạo động thì đó là sự phí phạm và vô hiệu quả.

Từ nền tảng giáo dục, những thế hệ kế tiếp mới xây dựng nên xã hội tương lai. Phương pháp này tiến rất chậm mà con người thì thường không đủ kiên nhẫn. Nhưng khai trí là một tiến trình cần thiết không những cho cuộc cách mạng mà cho cả sự tiến hóa nữa. Sự thay đổi cần phải đến từ phía dân chúng và chỉ với sự đào tạo con người mới cung cấp được một nền tảng vững chắc để xây dựng một trật tự chính trị và xã hội mới vì sự tiến bộ không thể bị hối thúc được mà phải tiến hóa trong trật tự.

Đối với những người chủ trương giáo dục thì *khai-trí tiến-đức* cho dân là mục đích quan trọng nhất. Trong thập niên 1920, phần lớn giới trí thức gia nhập vào một hoặc hai hội có chủ trương cải tiến giáo dục: các Hội Khuyến-học ở Nam-kỳ và Bắc-kỳ, Hội Trí-trí, Hội Khai-trí Tiến-đức ở Bắc-kỳ. Vì mục đích *khai-trí tiến-đức*, họ chấp nhận hợp tác với chính phủ thuộc địa.

Hội Khai-trí Tiến-đức qui tụ được rất đông thượng lưu và trung lưu trí thức của xã hội Việt-Nam: quan trường, thương gia, bác sĩ, kỹ sư, đại điền chủ Nam-kỳ, thầu khoán, công chức. Những người theo phong trào Duy-Tân khi trước cũng gia nhập hội như Bùi Đình Tá, Dương Bá Trạc.

Ngay khi mới thành lập, Hội được giới tư bản Bắc-kỳ ủng hộ: Bạch Thái Bưởi (chủ hãng tàu), Hoàng Quang Hương (thầu khoán), Vương Hữu Lạc (buôn bán ở Hải-Phòng) làm tán-trợ hội-viên (membres bienfaiteurs). Mỗi ông biếu Hội một số tiền 100 đồng - năm 1919, mỗi số báo *Nam-Phong* lúc ấy bán 0.40\$, một năm báo là 4.00\$.

Trong những năm về sau, số hội viên Khai-trí Tiến-đức tăng lên rất nhiều.

Năm 1920, khi Tổng-đốc Hoàng Trọng Phu làm Chánh Hội-trưởng thì Hội-đồng Quản-trị có Nguyễn Văn Vĩnh là một trong bốn Phó Hội-trưởng, Phạm Quỳnh là Tổng thư-ký, Phạm Duy Tồn là Phó thư-ký; trị-sự có các ông Trần Trọng Kim, Đỗ Thận và hai người Pháp. Trong số tán-trợ hội-viên có các ông Dương Quảng Hàm, Nguyễn Trọng Thuật, Nguyễn Hữu Tiến, Nguyễn Đôn Phục, Bùi Kỳ, v.v...

Hội Khai-trí Tiến-đức đã thực hiện một số việc như sau:

- lập ban văn-học;
- đặt giải thưởng văn chương;
- phát phần thưởng danh dự cho học trò giỏi;
- khởi xướng triển lãm trưng bày đồ mỹ nghệ;
- đặt giải thưởng khoa học;
- soạn tự điển quốc âm (*Việt-nam Tự-điển*);
- thỉnh cầu chính phủ cho bậc tiểu-học dạy toàn bằng quốc-ngữ và thi tốt nghiệp bằng quốc-ngữ, chữ Pháp chỉ dạy như sinh ngữ phụ, nhưng Toàn-quyền Merlin chỉ chấp nhận cho học quốc-ngữ trong ba năm sơ-học.

Hội Khai-trí tiến-đức hoạt động mạnh mẽ nhất trong giai đoạn từ năm 1920 - khi hội-quán thành hình, Hội có cơ sở để tụ họp hội viên - cho đến năm 1932. Trong năm này (1932) có nhiều biến cố quan trọng xảy ra cho Hội: hai ông Bạch Thái Bưởi và Nguyễn Hữu Thu liên tiếp nhau qua đời tháng 6 và tháng 8 năm 1932. Sau đó Phạm Quỳnh được vua Bảo Đại mời về Kinh tham chính. Cả ba ông là những người rất nhiệt tình đối với hoạt động của Hội. Bạch Thái Bưởi và Nguyễn Hữu Thu tài trợ cho nhiều công trình của Hội. Trong việc khởi xướng thành lập Ấu-trí-viên, Phạm Quỳnh được cử đi các nơi diễn thuyết thuyết phục người dân tổ chức Ấu-trí-viên. Năm 1922, Phạm Quỳnh được cử đi Pháp, ông có dịp diễn thuyết về vai trò của Hội Khai-trí tiến-đức và sự tiến hóa về đường tinh thần của người Việt. Phạm Quỳnh vừa là Tổng Thư-ký của Hội và có chân trong Ban Văn-học của Hội. Sự vắng mặt của ông đã làm tê liệt phần nào sinh hoạt của Hội.

Đến năm 1934, Tổng-đốc Hoàng Trọng Phu về hưu, ông không làm việc hội được nữa vì lý do sức khỏe. Nhiều hội viên khác cũng già đi theo thời gian và nhường chỗ cho những người trí thức trẻ của thế hệ 1930 với những hình thức sinh hoạt mới.

Ngô Thị Quý Linh

Lịch sử Việt-Nam từ thuộc Pháp đến Độc-lập, 1858 - 1945

(c) Ý Linh xuất bản, Hoa-Kỳ, 2002

Ghi chú:

Nhà diễn-đường Hội Khai-Trí Tiến-Dục Hà-nội mở khánh-thành ngày 10 Avril 1927
Nhà Văn T. C. Đông

Khi mở vé thì được như sau :

Ông			
Marty		được 11 vé làm chánh hội chủ	
Hoàng Trọng-Phu	— 11	—	phó hội- chủ
Nguyễn Hữu-Thu	— 8	—	"
Thần Trọng-Huê	— 3	—	"
Phạm Quỳnh	— 11	—	tổng thư-ký.
Phạm Duy Tôn	— 11	—	phó thư-ký.
Lê Văn-Phúc	— 11	—	tổng thủ qui.
Đào Văn-Sử	— 11	—	phó thủ-qui.
Bùi Đình-Tá	— 11	—	hội.viện trị-sự.
Trần Văn-Thống	— 11	—	"
Nghiêm Xuân-Quảng	— 11	—	"
Thần Trọng-Huê	— 8	—	"

xương ra, nhân chức chánh-hội-trưởng là để giúp Hội trong khi sáng-lập và thay vì Hội giao-thiệp với Chánh-phủ; nay Hội đã thành, Chánh-phủ đã công-nhận rồi, ngài tưởng thế là phần việc ngài đủ xong, bây giờ có giúp Hội xin đứng ngoài mà giúp, nhân bận việc quan không dám nhận chức-trách gì nữa.

Quan HOÀNG TRỌNG-PHÚ thay mặt hội-đồng quản-trị cảm ơn quan MARTY, nói rằng Hội không bao giờ quên công ngài, vì nhờ ngài Hội mới thành-lập được, và tiếc vì ngài bận

việc quan không thể đứng chủ-trương việc Hội được nữa, nhưng mong rằng tuy vậy ngài cũng sẽ hết sức giúp như trước; nói đoạn thời cả hội-viên đều vỗ tay tỏ lòng kính mến quan MARTY.

Đoạn rời bắt đầu bỏ về bầu tòa trị-sự.

Trong 36 ông có chân hội-đồng quản-trị thời chỉ có 23 ông có mặt ở đây, thành 23 về bầu, vậy phải được quá một nửa, nghĩa là từ 12 về trở lên mới được bầu.

Bầu xong kiểm về thời được như sau này:

Danh-dự Hội-trưởng :	Ông Marty,	23	phiếu
Chánh Hội-trưởng :	— Hoàng Trọng-Phu,	23	—
1 ^o Phó —	— Trần Trọng-Huê,	23	—
2 ^o Phó —	— Trần Văn-Thông,	23	—
3 ^o Phó —	— Nguyễn Văn-Vinh,	23	—
4 ^o Phó —	— Nguyễn Hữu-Thu,	17	—
Tổng Thư-ký :	— Phạm Quỳnh,	23	—
Phó Thư-ký :	— Phạm Duy-Tôn,	23	—
Chánh Thủ-quĩ :	— Lê Văn-Phúc,	22	—
1 ^o Phó Thủ-quĩ :	— Đào Văn-Sử,	23	—
2 ^o Phó —	— Mai Du-Lân,	23	—
Trị-sự :	— Vũ Ngọc-Oánh,	23	—
—	— Trần Trọng-Kim,	23	—
—	— Đỗ Thận,	21	—
—	— Bùi Đình-Tá,	20	—
—	— Choulet,	20	—
—	— Grossin,	12	—

7 h. 1/4 hội-đồng tan. Trước khi lui về hội-đồng quản-trị đình đến ngày chủ nhật 1er Février này họp một lần nữa để bàn nốt các việc.

Nam-Phong Tạp-chí số 31

Hội-đồng quản-trị họp ngay để bỏ mật phiếu bầu một tòa trị-sự như sau này :

(21 phiếu bầu)

M. M. Hoàng Trọng-Phu, Chánh hội-trưởng	21	phiếu
Trần Văn-Thông, phó hội-trưởng	19	phiếu
Nguyễn Hữu-Thu, phó hội-trưởng	18	phiếu
Bách Thái-Bưởi	15	phiếu
Từ Đạm	12	»
Phạm Quỳnh, tổng thư-ký	21	»
Nguyễn Qui-Toàn, phó	18	»
Lê Văn-Phúc, tổng thủ-quĩ	20	»
Nguyễn Thành, phó	19	»
Lê Thành-Ý	15	»
Marty, trị-sự	16	»
Nguyễn Văn-Tâm	16	»
Trần Trọng-Kim	16	»
Nguyễn Tất-Tế	11	»
Đỗ Thận	11	»

Nam-Phong Tạp-chí số 59

định đến ngày thứ năm mồng 10 tháng 5 tây (tức ngày 25 tháng 3 ta), họp hội đồng quản-trị mới để bầu tòa trị-sự năm nay.

7 giờ rưỡi tối đại-hội-đồng giải-tân.

Chánh Hội-trưởng

Hoàng Trọng-Phu

Tổng Thư-ký

Phạm Quỳnh

Biên-bản kỳ hội-đồng quản-trị ngày mồng 10 tháng 5 năm 1923.

— Ngày thứ năm mồng 10 tháng 5 tây năm 1923 (tức ngày 25 tháng 3 năm quí-hợi niên-hiệu Khải - định thứ 8), hồi 5 giờ chiều, hội-đồng quản-trị Hội Khai-tri mới bầu kỳ đại-hội-đồng ngày 29 tháng 4 trước, họp ở Hội-quán để bầu tòa trị-sự năm 1923.

Hội-đồng quản-trị có 36 ông, đến dự hội-đồng được 29 ông, kê tên như sau :
Hoàng Trọng-Phu, — Marty, — Lagrèze, — Bạch Thái-Bưởi, — Nguyễn Hữu-Thu — Nguyễn Văn-Vinh, — Phạm Quỳnh, — Từ Đạm, — Lê Trung -Ngọc, — Đặng Đức-Cường, — Chế Quang Ân, — Trần Trọng-Kim, — Vũ Ngọc-Oánh — Lê Văn-Đình, — Nguyễn Tất-Tế, — Lê Văn-Phúc, — Hoàng Kim-Bảng, — Đỗ Thận, — Đào Văn - Sĩ, — Nguyễn Thành, — Nguyễn Quý-Toản, — Lê Thành-Y, — Đào Hương-Mai, — Nguyễn Văn Luận, — Phạm Huy-Lục, — Bùi Đình-Tá, — Nguyễn Lễ, — Dương Bá-Trạc, — Mai Du-Lân.

Những ông có giấy cáo : — Mai Trung-Cát, — Trần Văn - Thông, — Nguyễn Đình-Quy, — Hoàng Hữu - Đôn, — Phạm Duy-Tồn.

Những ông vắng mặt : — Nguyễn Năng-Quốc, — Bùi Huy-Tin.

Quan Hoàng Trọng-Phu chủ-tọa, ông Phạm Quỳnh và Nguyễn Quý-Toản giữ việc giấy-má.

Quan Hội-trưởng khai hội-đồng, xin bắt đầu bỏ vé bầu tòa trị sự năm 1923.

Tòa trị-sự phải có 1 Chánh hội-trưởng, 1 Phó hội-trưởng, 1 Tổng Thư-ký, 1 Phó thư-ký, 1 Tổng thủ-quĩ, 2 Phó thủ-quĩ và 5 viên trị-sự, cả thảy 15 người.

Khi bỏ vé xong, tính vé được như sau này :

Ông Hoàng Trọng-Phu được bầu làm Chánh Hội-trưởng, 29 vé.

Ông Bạch Thái-Bưởi được bầu làm Phó Hội-trưởng, 25 vé.

Ông Nguyễn Hữu-Thu được bầu làm Phó Hội-trưởng, 25 vé.

Ông Trần Văn-Thông được bầu làm Phó Hội-trưởng, 24 vé.

Ông Từ Đạm được bầu làm Phó hội-trưởng, 22 vé.

Ông Phạm Quỳnh được bầu làm Tổng Thư-ký, 29 vé.

Ông Nguyễn Quý-Toản được bầu làm Phó Thư-ký, 25 vé.

Ông Lê Văn-Phúc được bầu làm Tổng Thủ-quĩ, 28 vé.

Ông Lê Thành-Y được bầu làm Phó

Thủ-quĩ	—	—	27 vé
Nguyễn Thành	—	—	25 »
Marty	—	trị sự	29 »
Trần Trọng-Kim	—	—	29 »
Lagrèze	—	—	28 »
Nguyễn Văn-Vinh	—	—	27 »
Đỗ-Thận	—	—	20 »

Vậy tòa trị-sự năm 1923 tổ-chức theo như trên, và bắt đầu làm việc ngay.

Bầu trị-sự xong thì cả hội đồng đồng-thanh tái-bầu quan nguyên Khâm-sứ Tissot làm danh-dự hội-trưởng năm 1923.

— Chiều lệ hội, trong 36 ông có chân Hội-đồng quản-trị bầu kỳ hội-đồng vừa rồi, mỗi năm phải rút thăm lấy 12 ông để năm sau bầu lại. Vậy sau khi bầu tòa trị-sự, có rút thăm trong 36 ông thì được 12 ông như sau này : Nguyễn Văn - Luận, Hoàng Hữu - Đôn, Hoàng-Trọng-Phu, Nguyễn Quý - Toản, Hoàng Kim-Bảng, Trần Trọng-Kim, Phạm Duy-Tồn, Bùi Đình-Tá, Bùi Huy-Tin, Lê Văn-Phúc, Vũ Ngọc-Oánh, Nguyễn Thành. (Vậy 12 ông này là vào sổ kỳ đại-hội-đồng